

TÜRKİYE'DE YAHUDİ OLMAK:

BEKİ BAHAR İLE SÖYLEŞİ

Söyleşi: Güliz Türkoğlu, Zeynep Kutluata

Mart 2009, İstanbul

Beki Luiza Bahar, 1926'da İstanbul'da doğdu. 11 yaşındayken ailesiyle birlikte Ankara'ya yerleşti. T.E.D. Ankara Koleji'ni bitirdi. 1948 yılında evlendi. Üç çocuğu oldu. 1980 yılında ailece İstanbul'a taşındılar; halen İstanbul'da yaşıyor.

Şair, araştırmacı ve oyun yazarı olan Beki Bahar'ın ilk yazısı 1958'de *Haftanın Sesi*'nde, ilk şiiri 1959'da *Varlık Yeni Şiirler Antolojisi*'nde, ilk öyküsü 1964'de *Çağdaş* dergisinde yayımlandı. İlk oyunu *Alabora*, 1970'de Ankara Devlet Tiyatrosu Yeni Sahne'de sergilendi. Pek çok dergide ve gazetede (*Şalom*, *Eflatun*, *Tiryaki*, *Göztepe*, vb.) denemeleri, araştırma yazıları, gezi notları, şiirleri ve tiyatro eserleri yayımlandı. Kendisinin ayrıca, şiir, oyun ve araştırma kitapları da bulunuyor.

Yaptığımız söyleşide, Beki Bahar'ın hayat hikâyesinden yola çıkarak, Türkiye'de Yahudi bir kadın olma deneyimini nasıl yaşadığı ve bu deneyimin tarihsel olarak nasıl şekillendiği üzerine konuştuk.

Beki Hanım, bize biraz hayat hikâyenizden bahsedebilir misiniz? Hayatınız Ankara'da ve İstanbul'da geçiyor, değil mi?

İstanbul'da, Yahudilerin o zaman yaşadığı bir bölge olan Galata'da doğdum. 1937'de babamın işi nedeniyle ailece Ankara'ya yerleştik. Babam bir Rum ortakla, Taksim'de ana caddenin en güzel dükkânlarından birinde, bir otomobil acentesi sahibiydi. Bu sırada, doğudan Ankara'ya gelip yerleşmiş Kürt kökenli Ercan kardeşlerle tanıştılar. Babamın ticaret durumunu anlatmak demek, savaş sonrası Man kamyon fabrikalarının kurucuları olan ünlü Ercan kardeşlerin de ticarete atılma, sanayiciliğe atılma öykülerini anlatmak demektir. Çok büyük toprakları, sürüleri olan bu ziraatçı kardeşler ticarete atılmak isterler. Babamla ve ortağıyla, büyük bir sermaye yatırarak ortak olmak isterler. O sıralar sermayece zayıf düşmüş olan babam ve Rum ortağı bu teklifi kabul ederler ve işi büyütme üzere Ankara'da da bir şube açılmasına karar verilir. Bu durumda Türkçesi, özellikle telâfuzu iyi olan babamla Ercanların

küçük kardeşi Ali bey, Ankara’da bir dükkân kiralayarak bir şube açacaklar, işletecekler. Ercanların büyüğü Bektaş beyle, Ankara’ya uygun düşmeyeceği düşünülen Rum ortak Kiryako Engolopolos da İstanbul’daki eski dükkâmı beraber işletecek, ticaret öğreneceklerdi. Aynen böyle olur.

Ankara’ya yerleştikten sonra yaşamımız değişir; Yenişehir’de Ercanlara ait bir apartmanda bir daireye taşınırız. Daire, İstanbul’da oturduğumuz eve göre alan olarak çok daha küçükse de, o yıllarda İstanbul’da az rastlanan bir nitelikteydi; kaloriferi, sıcak akar suyu ve fırınlı havagazı ocağı vardı.

Tabii, İstanbul’da oturduğumuz yer bir Yahudi muhitiydi; bütün apartman Yahudi idi, bitişiktekiler de Yahudi. Hatta Azerbaycan’dan, Gürcistan’dan göçmen gelen Yahudiler de vardı. Ama onlarla arkadaşlık yapsak, “Gürcülere gitme yahu, Gürcü arkadaşı ne yapacaksın?” derlerdi. Halbuki o da Yahudi, ben de Yahudi. Böyle bir yaşantımız vardı. Sokakta oynardık. Yoyo benzeri, diavolo dediğimiz bir oyun -tahta bir koniyi iki küçük sopa arasına bağlanmış bir iple havaya fırlatıp yakalama-, seksek ve ip atlamaca oynardık. Böyle bir sokaktı Neve Şalom -sinagoğun bulunduğu, Galata Kulesi’ne çıkan, şimdinin Büyük Hendek Caddesi. Tam kulenin altında böcekler satarlardı; mavlaça derdik, boynundan iple bağlanmış bu böcekleri bir kuruşa satın alır, kibrit kutusunda gül yapraklarıyla beslerdik. Ankara’da, Atatürk Bulvarı’nda ne Çingene geçer, ne de seyyar satıcı görülürdü. Atatürk Bulvarı’nda yalınayak gezebilirdiniz, öylesine tertemizdi. Bambaşka bir şehirdi Ankara. İşte orada okudum, günümüzde T.E.D. adını alan liseyi bitirdim. Sonra Hukuk Fakültesi’ne başladım, ama bitirmedim. Evlendim.

Evlendiğiniz için mi fakülteyi bıraktınız?

Evet, hayatı çok ciddiye aldım. Artık evlendim, kocaya bakacağım, çocuğum olacak... Kocam, istersen devam et, dedi. Hayır efendim! O zamanki kafa nasıl bir kafaymış! Zaten öyle bir şey oluyor ki, evleniyorsun, daha birinci aydan “Çocuğa kaldın mı?” diye merak ediyor, bekliyorlar.

Eşinizle nasıl tanıştınız?

Aramızda dokuz yaş fark vardı. Kuzenimin okuldan arkadaşıydı; teyzemlerde, selamlaşmasak bile rastlaşırdık. Biz İstanbul’da, bu dediğim apartmanda otururken, komşumuz bir kambur çocuk vardı; ona ders vermeye gelirdi. 1937’de elli kuruşa ders verilirdi. Bizler Ankara’ya yerleştikten sonra o da vazifeyle gelmişti. O zamanlar erkekler, yalnız yaşıyorlarsa, bir ailenin evinde pansiyon kalırlardı. Onun yanında kaldığı aile ile biz sıkı fıkı görüşüyoruz. Genç adam bana bakıyor. Bakarsa baksın! Ben sert bir kızdım. Bir iltifat ediyor: “Ne kadar şık bir elbise,

çok yakışmış.” Benim cevabım: “Sana ne!” Suratsız bir kızdım. Ama benden hoşlandığını tabii ki anlıyordum, ilgisiz de değildim. Sonra bir başkası peşime çok düşüyor; isteksiz nişanlanıyorum, ayrılıyorum. Duyar duymaz (kocam) hemen babama telefon ediyor. Babama “Bir iş için konuşmak istiyorum sizinle” diyor. Babamın da hiç aklına gelmiyor: “Sen gelme bana, ben uğrarım sana”. Neyse, buluştuklarında patavatsızcasına “Ben Beki’nin elini istiyorum” diye, Yahudi usulü diyor. Babam da çekingen bir adam. Ne evet, ne hayır diyor, çıkıyor dükkândan. Eve geliyor, anneme anlatıyor. Babam ben hukuk imtihanlarına hazırlandığım için “hiçbir şey söylemeyelim; kızcağız imtihan derdinde şimdi, kafasını almayalım” diyor. Annem durur mu? Sonuçta söylüyorlar. Şimdi bizde, Yahudilerde, koca zor bulunur, drahoma denilen kız tarafının vermesi âdet olmuş para meselesi vardır. Bizde o zaman koca bulmak kolay değildi. Babam da “Bu adam ne para isteyecek bizden?” diyor. Ben: “Para isteseydi araya adam koyardı. Drahomayı ne düşünüyorsun?” Babam da: “Bedava olur mu? Ne kadar ayıp!” falan diyor.” Kızıyorum, “Baba, para vermeyeceksin” diyorum. Telefon mu edersin, adam mı yollarsın, evet dersin, hiç para lafını açmazsın. Anlar mı babam? Bizde kimse gidip “kızını istiyorum” demez ki! Araya adam konur, adam ballandıra ballandıra anlatır, pazarlık olur... Babam da araya adam koyuyor: “Git söyle ben üç bin vereceğim.” diyor. O da “çok teşekkür ederim” diyor. (*Gülüşmeler*) İşte böyle evlendik. Üç tane çocuğumuz oldu. Maalesef büyük kızım rahmetli oldu. İki tane çocuğum var. Altı tane torunum var, torunumun çocuğu var.

Drahoma bugün de devam ediyor mu?

Şimdi kibarlaştı her şey. Kız tarafı varlıklıysa, hali yerindeyse, durumuna göre daire alıyor. Bazıları evi erkeğin üzerine yapıyor. Erkek tarafı da yardım ediyor. Yani genel bir yardım var. Ama eskiden yabancılar araya girerdi, pazarlık olurdu. İki aileden yabancılar oturur konuşurlardı. Şimdi kalmadı gibi.

Evlendikten sonra okulu bıraktığınızı söylediniz; ama sonrasında yazarlığınız başlıyor, değil mi?

Ben okulu bırakınca birden kendimi boşlukta hissettim. Evde yardımcı kadın var. Ankara’da kadın çok kolay bulunurdu. Ucuz muydu, Biz mi verebilirdik? Hiçbirimiz kadınsız büyütmedik çocukları. Şimdi çocuk var, ama yardımcı da var... Ne yapacağını şaşırđım. Moda kursuna, şapka kursuna falan gittim. Okulda resmim iyiydi; bir tek ben yağlıboya resim yapardım. Başladım olmadı, yetmedi. Okuladayken, bir arkadaşım kasabalı annesiyle İstanbullu subay babasının romantik evlenmelerini anlatmış, roman olarak yazmamı ısrarla istemişti. Başladım savaş yıllarında geçen bir aşk romanı yazayım diye... Araştırma gerektirirdi, vazgeçtim. Arada hep okuyor, okuyorum. İstanbul’da *Haftanın Sesi* diye bir

Yahudi gazetesi vardı. Oraya bir yazı yolladım, çıktı. *Türk Kadın Şairler Antolojisi*'nde şiirlerim; ardından *1956 Varlık Yılı*'nda ilk şiirim yayınlandı. İlk şiir kitabım *Yakamozlar*'ı yayınladım. Bazı şiirlerim Fransızca'ya da çevrildi. Biz şair olduk! Sonra, *Şalom* diye bir gazetemiz var; ben *Şalom*'da sürekli yazı yazmaya başladım. Kısa bir oyunum Ankara Devlet Tiyatroları Yeni Sahne'de oynandı, vs.

Peki, bir Müslümana âşık olsaydınız, bu kadar kolay evlenebilir miydiniz?

Çok mantıklı bir genç kızdım. Gene de büyük bir aşk olsaydı kafa tutup belki de evlenirdim. Müslümanlarla evlenmiş kuzenlerim var. Böyle örnekler çok. Bugün de benim bir torunum bir Müslümanla evleniyor. Ama ben pek onaylamıyorum. Çünkü biraz ileriye düşüneceksin. Doğacak çocukları düşünmek lazım. Ben torunuma, “Müslüman bir kızla evlenerek, mutlu olma şansını yüzde otuz kaybediyorsun” dedim. Çünkü ileride kızın ailesi torununu Müslüman gibi büyütme isteyecek, bu da çok normal. Gerçi benim torun dinsiz sayılır; ama gene de sorun olabilir, çıkar. Memleket nereye gidiyor, belli değil. Almanya'da görmedik mi? Yarın bir gün birisi “Sen Türk müsün? Ne münasebet? Senin baban Yahudi!” demeyecek mi? O zaman o çocuklarını kimlik bunalımına düşebileceklerini önemsemiyorsun demek... Ama âşık olmuşlar, birbirlerini seviyorlar... Allah mutlu etsin diyorum.

Çok örnek görüyoruz: Evleniyorlar büyük aşkla, çok sene sonra... Mesela, tanıdığımız bir çift var. Adam Müslüman, karısı Yahudi. Adam sonradan bir dindar oldu! Çocuğunu gece kaldırıyor, oruca mecbur ediyor, karısını da geceyarısı kalkıp kendilerine yemek yapmaya zorluyor. Terside oluyor. Şimdiye kadar çok iyi gidiyordu, çünkü din diye bir şey yoktu ortalıkta. Nasıl bir din vardı? Yahudi bayramlarında sofralar kurulur, yemek yenir, içilir, kutlanılır. Kurban bayramı, şeker bayramı, karşı tarafa gidilir, çok güzel! Ama yok namaz kılınacak, yok sinagoğa gidilecek, öyle bir dertleri yoktu. Birdenbire adam veya kadın dindar kesiliyor. Böyle birdenbire olan çok var. Şimdi bu insanların çocukları? Yahudi midir? Müslüman mıdır? Kafasından ne geçiyor? Çok çok dinsiz olursan, Amerika'da, Avustralya'da yaşarsan o ayrı... Ama şimdi bütün dünya dindarlığa gidiyor ve kimlik değişmiyor.

Sonuçta ağır bir şiddet uygulanmıyor Müslümanla evlenen kişilere, değil mi?

Hayır, iki taraf da kibar davranıyor. Gelin de damat da saygılı duruyor, kayınvalideler daha kibar davranıyor...

Ne kadar çok bayramınız var. En çok bayramı olan din sizin dininiz olabilir.

Ama istersen kutlarsın, istersen kutlamazsın...

Ama kadınların hazırlaması gereken yemekler var, günler öncesinden başlayan bir süreç oluyor, değil mi?

Eskiden öyleydi. Çeşit çeşit yemekler hazırlanırdı. Mesela Fısıh var, sekiz gün ekmek yenmez. Annem anlatırdı: Evlendiği sene, genç, bilmemiş, sandıklar dolusu pişirmiş. O zamanlar buzdolabı yok, sandıklar olurmuş. Bir gün, üç gün, beş gün yemiş, bir de bakmış ki hepsi küflenmiş. Muayyen yemekler muayyen bayramlarda pişerdi. Kızartma ağırlıklı yemekler; özellikle genç kuşak kaçınıyor, o bakımdan bir değişiklik var.

Ülkemizde bizim bayramlar yeni yeni az buçuk haber olmaya başladı. Büyükler tebrik etmeye başladılar. Başbakanlar falan tebrik etmezdi eskiden. Şimdi biraz dünyaya uymak için yapıyorlar. Mesela yılbaşıyla bizim Hanuka Bayramı aynı zamana rastlar. Amerika’da, Beyaz Saray’ın önünde şamdan yakarlar, tebrik ederler. Bütün dükkânlarda hem Merry Christmas der hem Happy Hanukah yazıları asılır. Onun için orada bilirsin. Fakat burada bilmezsin.

Evet, hiç bilmiyoruz.

Bilmezsiniz, çünkü zaten çok azız. Amerika, Avustralya ve Kanada bütün dinleri kabul etmiş ülkelerdir. Burada hiçbir zaman böyle bir şey yapamazdın, hiçbir zaman da olmadı. Zaman oldu, İstanbul’da yetmiş bin Yahudi vardı, az mı? Yine de olmazdı. Biz mesela Yahudi bayramlarını değil Türk bayramlarını bekleriz. Niye? Çünkü tatil olacak, gezmeye gideceğiz. Ama şimdi bütün dünya dindarlığa gidiyor. Mesela Hıristiyan dünyası, Müslüman dünyası “din, din” diyor. Bizim Yahudilerde o kadar din yok. Siz mesela, mütemadiyen Hz. Muhammed dersiniz, mütemadiyen... Bizde kimse Musa’yı ağzına almaz, hiçbir zaman. Ama şimdi diyorlar ki gençler biraz dine başlamışlar. Ben geçen hafta Pan Yayınevi’nde idim. Mevlüdü unuttum, yapmadım dedim. Oradakiler de “mevlüdü yapmadıysan bir dua oku” dediler. Düşündüm, yahu ben hiç dua bilmiyorum ki! Olsa olsa bir mum yakabilirim.

Mevlüt mü okutturuyorsunuz?

Senede bir kere, kızımın ölüm yıldönümünde, bizde âdet var, mevlüt okutulur. Fakat mevlütte on erkek bulunması şart, sizde yok o şart. On erkek olmadan okunan mevlüt, mevlüt sayılmaz. Bizde kadınlar ikinci derece vatandaş ya, yirmi tane kadın da olsalar on tane erkek olacak ki mevlüt okunabilsin. Ben eskiden Yahudi hastanesi Or-Ahayim’de okuturdum. Akrobalar da gelirdi, on erkek bulunurdu. Sonra kimse kalmamaya başladı. Ben de artık yapmıyorum mevlüdü. Bu da bana biraz dokunuyor. Benim kızım dindar değildi ama, gene de isterdim. Hoş, mevlüdün ölene bir faydası var mı, bilemiyorum. Ama kalanları, beni rahatlatır gibi...

Böyle geleneksel, dini âdetleri cemaatte kadınlar devam ettiriyor, değil mi?

Bizde bir laf vardır: Dini anneler öğretir, denir. Safsatadır. Olsa olsa yemeği, kaşer yapmasıyla, bayramlarda evde bir güzel değişik hava estirmesiyle Yahudiliği duyumsatabilir. İsrail’de, Amerika’da bazı çok dindar çevrelerde tabii durum başka. Yoksa bizde dinden çok gelenek mühimdir. Bayram akşamlarının bir yemeği vardır. Cumartesi akşamının bir değeri vardır. Ben bile çocuklar varken severdim. Cumartesi akşamı güzel bir sofraya kurarsın, örtüsü daha güzeldir, yemekler daha itinalıdır. Amerika’da, reformistler bile Cumartesi akşamları iki tane mum yakarlar. Burada bizim bu âdetimiz yoktu. Şimdi reformistleri ya da dindarları görerek, cumartesi akşamı iki tane mum yakın ki çocuklar görsün, Cumartesi akşamının bir havası, bir değişikliği var, hissetsin diyorlar. Bunu kimi yapar, kimi yapmaz. İsrail’de mesela, Cumartesi günleri ekmek değişik çıkar. Adı da değişik, daha güzel bir ekmektir. Dediğim gibi, şimdi dindarlığın etkisiyle daha fazla yapan vardır.

Cumartesi akşamları sadece mum yakılıp özel bir yemek mi yeniyor, okunan bir dua var mı mesela?

Cumartesi akşamı şarap içerdik. Şarabın bir duası vardır; çünkü bizde şarap haram değildir. Bugün yapan var mı bilmiyorum, babam eline bir şarap kadehi alır, içerdi. Ailede de kimisi babanın duayı okumasından sonra onun bardağından bir yudum alırdı veya herkes ayrı bir kadeh şarap içerdi. Ben bir yazımda demiştim ki, belki atalarımız “nasıl olsa bu millet çok çekecek, üzülecek, hiç olmazsa bir gün şarapla kafayı bulsun” demişlerdir. Mesela Hamursuz’da dört kadeh şarap içebilirsin, kendinden geçebilirsin derler. Bu da belki insanları deşarj etmek, rahatlatmak, havasını değiştirmek içindir.

Buradaki cemaatte muhafazakârlık mı daha çok hâkim, yoksa reformistlik mi?

Buradakiler reformist değil. Reformist kelimesine bile kızarlar. Fakat öyle olaylar olur ki, “reformist işte” dersin. Bizde biliyorsunuz bir Eşkenaz Yahudileri var, bir de Sefaradlar var. Eşkenaz Yahudilerinin bir din adamı var, kendi din adamları, Amerika’dan getirtmişler. O muhafazakârlığı savunuyor. Ama onun muhafazakârlığı da bana bir acayip geldi. Mesela düğünde, sinagogda alafranga, neşe içinde Fransızca, İngilizce şarkılar söyleniyor. Bizde daha ciddi bir hava vardır. Ama bir taraftan da bu gelen bazı konularda daha bir dindarlığı savunuyormuş.

Mesela gelinin bir hamam sefası vardır. Düğünden önce muayyen bir yere girip yıkanması lazım. Hatta bu -Mikve derler- bir havuzdur. Eskiden aybaşı olan kadınlar böyle bir havuza girerlerdi; havuz olmadığı yerde denize girerlerdi. Şimdi dindarlar, gelin evlenmeden evvel bu havuza girsin istiyorlar. Eşkenazlarda yeni başlayan bir akım dindarlık. Bu Eşkenazların din adamı, bizim Sefaradları bile etkiliyor. Mesela bir bayram akşamı, bunlarda ev açık oluyor; isteyen gidip yemek yiyebiliyormuş... Bizde Yahudilikte bazı şeyler yenmez, aynen Müslümanlıkta olduğu gibi. Mesela domuz yenmez, kabuklu deniz hayvanları yenmez, peynir ile et bir arada yenmez, yani sütle et bir arada pişmez. Dindar olanlar bunlara çok riayet ederler. Hatta İsrail’de öyle yerler var ki, mutfak ayrıdır. Yani mutfağın tabakları ayrıdır. Sabah kahvaltıda peynir yersin, tabağı ayrıdır. Otellerde bile, et yediğin yer ayrıdır, mutfağı ayrıdır, tenceresi ayrıdır, mutfak bezi ayrıdır. İşte bu dindarlar, buna riayet ediyorlar. Bu gelen din adamı, verdiği vaazlarda bizim buradaki Sefaradların da böyle yapması için telkinde bulunuyor. Tesir altında kalan var, kalmayan var, karşı gelen var.

Siz İbranice bilmiyor musunuz?

Okumasını bilirim ama anlamam. Doğru mu okuyorum, ondan da emin değilim. Okulda da gördüm, özel dersler de aldım. Etrafta duyulan bir dil olmadığından unutuluyor. Derdimi anlatabilir miyim bilmem. Herkes İngilizce bildiğinden İsrail’de problem olmuyor.

İspanyolca biliyorsunuz ama, değil mi?

İspanyolca dediğim daha çok Ladino. İspanya’dan Yahudiler buraya geldiğinde, burada zaten Yahudiler vardı. Fakat bazı medeniyetler ötekisine baskın çıkar. Gelen Sefaradlar, burada Romanoit dediğimiz Bizans Yahudilerine, doğudan gelmiş Mizrahilere, kendi kültürlerini, dillerini, geleneklerini empoze ettiler. Cumhuriyet dönemi “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyaları sonucu benden sonraki kuşak Ladinoyu bilmiyor. Şimdilerde, bütün dünyada Ladino’yu canlandırmaya çalışıyorlar. Cenubi Amerika bunu bayağı ciddiye alıyor. Benim de babamın evinde annemler İspanyolca konuşurdu. Öyle bir şey ki, İspanyolca yazdığım zaman aşk şiirleri yazıyorum. Yetmişden sonra aşk şiirleri pek yakışıklı. Hatta bir şiir kitabında da topladım o İspanyolca şiirleri. Ama çok zor yazıyorum.

Aileniz Sefarad mı?

Şimdi buradakilerin %99’una Sefarad deriz; çünkü dediğim gibi, gelenler herkesi Sefarad yaptı. Adamın soyadı Eşkenaz, ama kendisi Sefarad. Yani bu gelenler, dillerini, âdetlerini empoze ettiler; ne Bizans Yahudisi kaldı, ne İran Yahudisi, hepsi oldu Sefarad. Az bir Eşkenaz Yahudi de var.

Gençler çoğunlukla Yahudi okullarına mı gidiyor?

Çoğunluk Türk okullarına gider. Semt okulu vardır, insanlar kendi evlerine yakın okullara giderler. Ulus'taki Musevi okulu açılalı birkaç yıl oldu, yoktu. Bir zamanlar Alliance Okulları vardı¹, belki duydunuz. Alliance'lar kapandıktan sonra Yahudi okulları kalmadı. Sonra Lozan'da bir şart koydu Türkler, "sizin diliniz İbranicedir" dediler, "İbranice öğretebilirsiniz okullarda". Gelgelelim İbranice bilen bulunamazdı, hoca bulunamadı. İspanyolca zaten dil kabul edilmedi. Onun için bizim Yahudi okulları yoktur, senelerce olmadı. Musevi Lisesi vardı, o da kapandıktan sonra senelerce bir Yahudi lisesi olmadı. Sonra birkaç senedir Ulus'taki lise var. Bu okul lüks, güzel bir okul; paralı okuyan da var, burslu okuyan da var. Bizim Yahudilerin iyi tarafı birbirlerine çok yardım etmeleridir. Dindar olmayanlar bile cemaate yardım yapar. Dış ülkelerden yardım gelir, "kökenim Trakyalı, Manisalı" der para yollar. Onun için, lise, hastane falan ayakta kalabiliyor. Osmanlı devletinde bile, Yahudiler para toplar, esir pazarından Yahudileri satın alırdı. Yani ayakta kaldıysak, bu, Yahudilerin birbirine bağlılığındandır. Mesela gayet iyi ev hanımları, hastaneye gider, hastanede çalışır; evinde hizmetçisi vardır, gider hastanede hizmetçiden daha çok çalışır. Tiyatrolar olur mesela, herkes çalışır, bir kuruş almaz, para verir üstelik. Böyle olmasaydı bugüne kadar gelmezdik.

Hiç kendinizi yabancı hissettiğiniz oldu mu Türkiye'de? 6-7 Eylül olayları sırasında, Varlık Vergisi döneminde? Yakın dönemde de Davos olayı var.

6-7 Eylül'de biz Ankara'daydık, yaşamadık. 6-7 Eylül'ü İstanbul yaşadı. Ama Varlık Vergisi her yerde Yahudileri sarstı. Savaş yıllarıydı; biz çok korku geçirdik. Almanya Türkiye'yi alsaydı, Yunan Yahudileri gibi, biz de Almanya'ya kamplara sürülecektik.

İstanbul ve Ankara farklı mı o yıllarda?

İstanbul'da Yahudiler yakın oturuyor, göze batıyorlardı. Ankara'da Yahudi mahallesi vardı. Antisemitizm denecek bir olay yaşanmadı. Bizim oturduğumuz semtte, apartmanda tek Yahudi bizdik, göze batmıyorduk. Ama İstanbul'da daha bir çoktular. Sonra, bir ulus-devlet kuruluyor Cumhuriyet'le beraber -esasında ulus-devlet Tanzimat'la beraber kurulmaya başlar. Anadolu fakir, İstanbul zengin. Yalnız biz Yahudiler değil ki, dünyanın Rumu var, Ermenisi var. Her zaman ben şundan korkarım: Bir toplumun karşısına çık bir nutuk at, "hadi yürü şuraya" de, o toplumu tutamazsın. Hepsisi gider. Bu çok korkulacak bir şeydir. Onun için savaş yılları çok korku geçirdik. Anılarımda bahsediyorum, Norveç'te Quisling adında bir adam darbe yapıyor. Darbeyle birlikte Alman taraftarı bir hükümet kuruyor. Biz de o zaman Ankara'da, "Türkiye'de de bir Quisling çıkar mı? Darbe yapar mı?" filan diye konuşurduk. Yani öyle bir korku geçirdik. Şimdi hatta yeni yeni olaylar çıkıyor ortaya. Bu

hafta bir olay çıkardılar. Almanya'dan, Romanya'dan zengin Yahudiler geliyor İstanbul'a, Park Otel'e. Almanlar bunları kaçırıyorlar Park Otel'den, öldürüyorlar. İstihbaratları kuvvetli, taraftarları çok. Yani Almanya, Hitler buraya gelseydi bizi kim kurtaracaktı?

O dönem Ankara'daki Yahudilerden korkup ülkeyi terk eden olmadı mı?

Hayır. Bir kere, Ankara merkezi hükümet demek. Ankara, temiz, pırıl pırıl bir şehir. Bir valisi var ki (Tandoğan), bakandan daha otoriter. Elçilikler de var. Mesela Varlık Vergisi çıktığı zaman, çok zengin bir adamın malı mülkü satılırken, hemen İngiliz Elçiliği'nden gelip resim çekiyorlardı. Bu elçilikler her zaman birer casus gibidir; yani fotoğrafı çeker, arşive koyar. Onun için Ankara çok dikkatli davranırdı. Sonra Ankara'da çok tüccar da yok, İstanbul gibi. 6-7 Eylül'de, mesela Beyoğlu'nda, Rumların, Ermenilerin bir sürü dükkânı vardı. Bizim Ankara'da orada burada birer tane vardı.

Ankara'da Rumlarla ve Ermenilerle ilişkiniz var mıydı?

Ankara'da zamanında çok Ermeni varmış. Biz gittiğimiz zaman kalmamıştı. Ermeniler çok güzel Türkçe konuşur, Türk adları vardır; kolay kolay anlamazsın Ermeni olduğunu. Mesela mücevheratçılar vardı. Mükemmel Türkçe konuşuyorlardı. Yüzünde de yazmıyor ya Ermeni olduğu... Ama mesela iki kadın vardı terzilik yaparlardı, onları biliyorduk. Fakat çarşıdaki erkeği ayırt edemezdin, Türkçeleri iyiydi.

Bir de iki isim kullanıyorlar, Ermenice ve Türkçe.

Tabii, Türkçe bir ismin varsa daha rahat ediyorsun. Bir de soyadı durumu var: Soyadı kanunu çıktığı zaman salahiyet vermişler memurlara, "halk cahil, gelir isim bulamaz, siz bulun" demişler. Mesela benim burada bir akrabam var (rahmetli oldu), onun amcası isim almaya gidiyor. Bunların soyadı da Levi, tipik bir Yahudi ismi, bir Türk ismi alacak. Adam diyor ki "tamam, sana Paragöz koydum." Düşünebiliyor musun? "Aman yapma, etme" diyor, ama memur "tamam, yazdım" diyor. Babamın soyadı Morhayim'di; başında Türkçe bir kelime var, "mor" var diye alabilmiş. Mesela başka bir arkadaşımın soyadı Sarfati idi, onun da başına "öz" koymuşlar, soyadları Özsarfati olmuş.

Başbakan Erdoğan'ın Davos'taki çıkışı sonrasında, özellikle Yahudilere karşı, Türkiye'de yeniden yükselen bir ırkçılık var ashında...

Tabii, çok var, olmaz olur mu? Fakat bu Davos'la başlamadı. Kaç sene önceydi, hatırlamıyorum. Şişli'de, Anadolu'dan gelen iki adam, "dur bir Yahudi öldürelim" diyorlar. Bakıyorlar bir diş tabibi, tabelada Yahya Malki yazıyor. "Hah! Tamam bu Yahudi!" Gidiyorlar, adamı öldürüyorlar. Sıradan da bir dişçi, sosyete dişçisi falan değil, zengin değil. Sırf bir

Yahudi öldürmek için içeri giriyorsun ve tanımadığın bir adamı öldürüyorsun. Bu çok düşündürücüdür. Bu olaydan sonra bir tedirginlik başladı. Ne demek bir Yahudiyi öldürmek? Bu Yahudi sana ne yaptı? Tanımıyorsun, bilmiyorsun, adamın biri! Demek ki sen, bir Yahudi olduğun için öldürülebilirsin. Bir de son zamanlarda, Hitler'in yazdığı Kavgam kitabı habire basılıyor, bedava dağıtılıyor. Holokost denilen, Almanların dünyaca kabul edilmiş katliamını inkâr eden yazarlar var. Almanya'da kanun var, Almanya'da Hitler'i övemezsin. Yoksa Davos politiktir. Bugün söyler, yarın öpüşürler. Siyaset adamları işine geldiği gibi davranır.

Yahudi olduğumuzu gizleme ihtiyacı duyduğunuz anlar oldu mu?

Evet. Hâlâ bugün bile oluyor. Benim telâfuzum iyidir, Türkçem iyidir. Anlamazlar Yahudi olduğumu, istemem anlaşılmasını da. Yanımdaki arkadaşımın Türkçesi kötü ise, anlayacaklar diye bir korkarım bazen. Türk halkında hâlâ bir gâvurluk anlayışı var. Hıristiyan ile Yahudiyi ayırmaz bazen. Yani bir çekingenlik oluyor. Bazen taksiye biniyorsun, bir laf çıkıyor, münakaşa ediyorsun, münakaşadan sonra çekiniyorsun. Bir tanıdık çıkar, bir şey olur, adam anlarsa Yahudi olduğumu diye huzursuz oluyorsun. Geçenlerde taksidem; şoför bir yeri işaret etti, "buraya cami yapacaklardı, CHP izin vermedi" dedi. Ben de "yahu bırakın da burası da bahçe olsun. Bahçe herkesin ciğeridir" gibi sözler ettim. Duramadım, tartışmaya girdim. Şimdi benim Yahudi olduğumu anlasa, "kadına bak, bizim camiye de karışıyor" demez mi? Fakat benim ilk anda Yahudiliğim aklıma gelmiyor ki; bu İstanbul'a park lazım, bahçe lazım, alan lazım. Yani ben bir insan gibi, bir vatandaş gibi konuşuyorum.

Çocukluğunuzda ya da Ankara'da bu tarz şeyler pek yaşamadığınızı söylemişsiniz.

Ankara'da okulda bir tek ben Yahudiydim. Rahat etmek için Bedia adını kullanmaya başlamıştım; ama nüfus kâğıdım değişmemişti tabii. Ortaokulu bitirdiğim sene başöğretmen beni yanına çağırdı, "adım Bedia diyorsun ama nüfus cüzdanında adın Beki, karışıklık oluyor" dedi. Sonra adım tekrar Beki olarak değişti. Tüm okulda ben ve kız kardeşim Yahudi idik. Yıl 1938. Demek ki Türkçem de iyiydi o zaman, kimse bir şey yapmadı.

Ama şöyle bir şey yaşadım: Benim tarihim çok iyiydi, meraklıydım. Bir tarih hocamız vardı: Sıfırcı Emine. Ama aramız çok iyi idi. Bir gün kapıdan girdi, "Bedia, sen Katolik misin, Protestan mısın?" dedi. Duymuş benim ekalliyetten biri olduğumu. Bir tarih hocası bile karıştırabiliyor. Ben de "ne Katoliğim ne Protestan" dedim, o kadar; üstelemedi. O zamanki zihniyet başkaydı; karikatürler var, Varlık Vergisi var... Bir de her zaman şunu söylerim: Sen iyi bir talebeysen herkes sana saygı gösterir. Eğer kötü bir talebeysen, ne olursan ol, istersen Türk ol, saygı görmezsin. Ben sınıf birincilerindendim, saygı görürdüm. Ama sınıf birincisi olmama rağmen iftihara geçmedim; Yahudilikten geçirmediler.

Yahudilerin tarihiyle Türkiye'nin resmi tarihinin çatıştığı ve uzlaştığı yerler var mı?

Çatışma, bence Yahudilerin bu topraklara beş yüz yıl önce geldiği lafından çıkar. Bunu söyleyen de biz Yahudileriz. Neden? Teşekkür etmek, şükranımızı bildirmek için ve aynı zamanda Amerikan lobisine tesir etmek için. Halbuki bizim geçmişimiz denildiği gibi İspanya'yla başlamaz, Babil'e kadar gider. Soyumu aradığım zaman, illa İspanya demem.

Siz burahlığımızı, Türkiyeliliğinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

Ben kendimden örnek vereyim. Sabahleyin, gazeteyi açarım: "Ne olmuş? Bizim başvekil ne demiş? "Ekonomik gidiş ne alemde?" Bakanın birine kızar, söylenirim. Trafik kazaları, cinayetler ürpertir. Buradaki bütün Yahudiler bu tiptedirler. Bizi ilgilendiren konu, bu memleketin konusudur. Senin gibi ben de aynı şeyi düşünüyorsam, mesela ekonomide kötü bir şey oldu veya dünyada kötü bir laf geçti diye üzülüyorsam, askerliğimi yapıyorsam, vergimi veriyorsam, benim senden ne farkım var? Fakat tabii bazıları bunu kabullenemiyor. Ben diyelim ki Fısıh Bayramı'nda sekiz gün Hamursuz yiyorsam bunun kimseye zararı dokunmaz. Ben Hamursuz yerken bu memleketin derdini unutmuş değilim ki! Ben bu memleketin sevincine ortağım, derdine ortağım. O zaman ben neyim, ben kimim? Diğer taraftan, İsrail aleyhine bir şey olursa, ona da üzülürüm. Fakat ilk önce beni ilgilendiren bu memlekettir. Başka bir dine inanıyoruz. Belki Almanya'ya üç kuşak evvel giden Türklerin bu memleketle ilgilendikleri gibi, bizim de İsrail'e ilgimiz var. Çünkü İsrail, Yahudiye bir saygınlık kazandırmıştır. Mesela İsrail devletinden evvel, "korkak Yahudi" sokakta çok kullanılan bir kelimeydi. Çocuklar oynarken bile birbirine söylerdi, Yahudi çocuklar da söylerdi. Ama İsrail'den sonra hiç kimse korkak Yahudi lafını diyememiştir. Çünkü İsrail çok büyük savaşlar verdi. Artık pis Yahudi diyemezler. Bu da tabii ki bir Yahudi olarak bizi çok sevindirir. Ondan gurur duyarız. Böyle bir kimliğimiz de var bizim.

Peki siz İsrail'in her politikasını sahipleniyor musunuz?

Hiçbir zaman hiçbir devletin her politikasını sahiplenemezsin. Fakat onların da bir yaşama hakkı olduğunu düşünüyorum. Bir İsrail devleti var. Onun için Hamas'ın bu devleti yok edeceğim lafını fazla aşırı buluyorum. Bir sulha gelsinler. Şimdi diyorlar ki "Araplar yedi yüz senedir bu topraklarda", doğru. Fakat hiçbir zaman bir Arap devleti olmadı ki. Bir tek Selahaddin Eyyubi zamanında oldu, fakat bir Filistin devleti yoktu hiçbir zaman. Her zaman, Yahudiler vardı. Çünkü dindarlar, daha devlet kurulmadan önce, ölmek için oraya giderlerdi. Neymiş? Kutsal topraklarda öleceklermiş. Açlıktan ölürlerdiler. Çünkü dindar adam, çalışmıyor, toprağı işlemiyor. Amerika'dan gelecek paraıyla geçinecekler. Birinci Dünya Savaşı'nda para gelmeyince, din kitapları seni doyurur mu? Yani öyle bir zümre her zaman oldu. Orada bir tek

Yahudi kalmadı diye bir şey yok. Onun için bu toprakları artık kardeşçe bölüşünler. Yani onların orada camileri varsa, caminin dibindeki duvar on bin seneliktir, Kral Süleyman'ın -siz peygamber dersiniz biz kral deriz- mabedidir. Caminin altındaki tüneller eski Yahudi saraylarıdır. Ben bir şiirimde de söylerim: “Mabed, mabed üstüne”. Şimdi bu Kudüs nasıl bölünecek? Birisi diyor ki benim camim var. Öteki diyor ki Hz. İsa oradan uçtu. Hz. İsa kimdi? O da bir Yahudi idi. Yahudiler diyor ki, “Senin camin varsa, İsa uçtuysa, benim de on bin senelik duvarım var, senin caminin, kilisenin altını kazarsam benim mabedim çıkar ortaya.” Yani bu istilacıların kötü âdeti, mabed mabed üstüne, derken bugünkü devirlere geldik.

Çözüm konusunda ne düşünüyorsunuz?

Her şeyden evvel bir arada yaşamının gerektiğini iki tarafın da kabul etmesi lazım. Bir sulh yapmak isterseniz, Araplarla beraber olmak mecburiyetindediniz. İsrail'deki politikacılar da biliyor bunu, dünya da biliyor. Hem Yahudiler tarafından hem de aydın Arap çevrelerce kabul ediliyor. Bu aydın kişiler bir araya gelirse sulh yapılabilir. Çünkü bir anne, yavrusunu kaybettiği zaman, ister Arap olsun ister Hıristiyan ya da Yahudi, evlat evlattır. Vicdanı olan bir insan bu acıyı anlar. Ünlü bir sözdür: “Arap anneleri çocuklarını İsrail anneleri kadar sevdikleri zaman barış kaçınılmaz olacak.” Küçük çocukların, gençlerin şahadetinden medet umanlar var. Bu savaşa son vermek şart; ama zaman alacak, nasıl verecekler bilmiyorum. Aydın bir grup, aydın bir genç grup bir araya gelebilse, belki elli sene, yüz sene sonra bir konfederasyon bile yapabilirler. Bir arada yaşamak... Aynı ayrı devletler fakat yine bir arada. Böyle bir şey umut ediyoruz. Böyle şeyler yapılabilir, yapılmaması için sebep yok, aynı toprağın insanları, esasında ırk da aynı. Zamanla olacak diye düşünüyorum.

En güzel ortaklaşmalar kültürel çalışmalardan çıkıyor ashında.

Evet doğru, kültürel çalışmalar hep oluyor. Yardımlaşmalar da oluyor. Örneğin, İsrail hastanelerinde Arapları tedavi ediyorlar; çünkü öyle hastalıklar var ki, diğer hastanelerde tedavi edilemiyor. Böyle ortaklaşmalar vardı. Bu yıl Örovizyon'da, biri Arap diğeri Yahudi iki genç kız bir arada yarışacak İsrail adına. Ama aşırı bir grup, “sizi ortadan kaldıracamız” diyor, İsrail'deki aşırı grup da “bunlar bizi ortadan kaldırmak istiyor, sulha yanaşmıyor, bizim de yaşama hakkımız var” diyor, çatışma başlıyor. Propaganda çok. Bu aşırı uçların bir araya gelmesi lazım. Kabul edeceksin ki bu devlet kuruldu, koparabildiğin kadar toprak kopar! Şimdi sulh yap, güçlen, sonra yine alırsın. Boşuboşuna kahramanlığa lüzum yok. Politika masasında bazen savaşta alacağından daha çoğunu alırsın. Akıllı davranacaksın. Askeri gücü fazla İsrail'in, şimdi sulhunu yap, ilerde askeri gücün fazla olduğunda savaşırırsın, neden kırdırıyorsun milletini? Benim karşı olduğum politika budur. Politik davran, güçlen,

güçlendikten sonra ne yaparsan yap. Bir Yahudi kafasıyla böyle düşünüyorum. Diyelim ki Türkiye kafa tutuyordu Büyük Rusya'ya, orada da politika yap derdik, masada al alacağını. Yani bu benim zihin yapım.

Yahudi kimliği ile ilgili kültür-sanat çalışmalarının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Sizin alanınız olan tiyatro üzerine konuşabiliriz.

Tiyatro para isteyen, masraflı bir iştir; cemaat bu işe el koymaz. Dernekler vardır, oyun çıkartırlar. Herkes çalışır, sanatkârın para alma durumu yok. Derneğin geliri vardır, zengin üyeleri vardır, bilet satarlar, oyun çıkar ortaya. Derneklerin arasında tesanüt var, her derneğin yetiştirdiği çocuklar var. Bu çocuklar yetişir; ilerde doktor, avukat olur, para verir. Dernekler böyle ayakta kalıyor. Ama zannetmeyin ki bu derneklerde sadece Yahudi oyunları oynanır, her oyun oynanır. Oyunlarda Yahudi temsilleri olmak zorunda değil. Ama bazen kadınlar bir araya geliyorlar, imece bir oyun çıkartıyorlar. Mesela geçenlerde, televizyonlardaki evlilik programlarından esinlenerek bir çöpçatanlık oyunu çıkardılar. Bir Yahudi adam evlenmek istiyor, ona talip olan kadınlar da karşısına çıkıyor. O gelen kadınlardan çeşitli Yahudi kadın hüviyetleri çıkıyor: gezmek isteyen, takıp takıştırmayı seven... Yani böyle Yahudi hüviyetini, yaşamını çıkartan oyunlar da var. Ama maalesef bunlar da pek yazılmıyor. Ben bir makalemde kadınların yaptıklarını bir kitapta toplamak gerekir demiştim. Oyunlarda Balat kadınına, kaynanaları bulabilirsiniz; muhakkak Türk bir hizmetçi koyarlar içine, bazen bir Türk komşu koyarlar, dertleşirler bu kadınlar, senin gelin benim kaynana diye. Bazen bütün bu tipler Yahudidir.

Bu oyunlar daha çok cemaat içinde mi oynanıyor?

Derneklerde oynandığında cemaat içinde oynanıyor; çünkü korku var. Mesela bir derneğe konser için bir Türk sanatkâr çağrılır, sanatkârın annesi babası zor gelir. O kadar sıkıdır ki! Benim torunum ABD'den geldi; babası Hıristiyan, annesi Yahudi. "Hayır getiremezsiniz torununuzu" dediler. Çünkü devlet de kontrol ederdi, baskı vardı. "Propaganda yapıyorsun, misyonerlik yapıyorsun" diyebilirler diye müthiş korku var. Bizimkiler biraz fazla da korkaktır, şimdi biraz sesleri çıkıyor. Binalar da çok korunaklı, aşırı kontrol var. Aşırı çekingenlik, tedirginlik var; karışık evlenmelerdeki insanları bile kabul etmiyorlar. Ama büyük prodüksiyonlar dışarıya açık oluyor. Mesela geçen yıl İstanbul Atatürk Kültür Merkezi'nde oynanan *Masada* isimli tarihi oyun herkese açıldı.

¹ 1860'ta Fransa'da kurulan *Alliance Israélite Universelle* , Osmanlı sınırları içinde ciddi bir eğitim ağı oluşturmuştur. Liberal Fransız eğitim anlayışını benimseyen Alliance Okulları, Yahudi nüfusun yoğun olduğu birçok Osmanlı kentinde açılmıştır. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte bu okullar kapanır.